

MONOGràFIC

Introducció

El dia 14 de febrer d'enguany feia 125 anys de la concessió del títol de ciutat a la Vila de Morella.

Això pretenia ser el motiu i l'excusa per fer una celebracioneta, si més no, per a donar a conèixer els documents existents, mirar si podíem trobar els motius de la sol·licitud, saber les expectatives que tenia aquella gent amb aquestes prebendes.

Molta gent s'ha sorprès de que «només» face 125 anys de que som ciutat, perquè està tan assumit que no només la gent de la ràdio l'usa normalment sinó que fins i tot alguns camions ho porten al frontal. Pareix que sigue de tota la vida. De fet, eixa gent que pensa que som ciutat des de sempre no va massa enganyada, perquè al 1611 Sebastián de Covarrubias parlave de la «ciutat» de Morella encara que de dret no ho fore. I, sobretot, perquè Morella sempre s'ha comportat com a ciutat, com a centre de serveis, com a nugo de transports, com a nucli comercial, com a capital política, independentment de la categoria oficial. El primer que s'ha de dir, per tant, és que això dels títols oficials té la importància que té, perquè precisament durant estos cinc quarts de segle és quan menys ciutat hem estat, hem perdut algunes capitalitats des de les capitalitats provincials a finals del XIX fins als forestals fa quatre dies, passant pel partit judicial fa trenta-i-tants anys.

Posats a la faena, prompte ens vam adonar de la pobresa o migradesa dels documents, ja que només vam trobar el text de la concessió a la *Gaceta de Madrid* i el text de la sol·licitud que feia el consell de la Vila demanant la distinció. No hem trobat més consideracions ni raonaments que ens permeteren interpretar el context i la situació de l'època. La pregunta bàsica és perquè l'ajuntament de Morella demana ser ciutat.

No hem sabut trobar una resposta definitiva perquè l'arxiu municipal de l'època es va socarrar. Es pague o es cobre? S'aconseguia algun tipus de prebenda personal o col·lectiva? Era per figurar només? Per ser més que els pobles de la comarca com alguns malpensats? Era per mimetisme amb Castelló que va ser ciutat per circumstàncies similars a les de Morella però a la primera guerra?

Exposició

El temps, de cinc quarts de segle, coincideix bastant bé amb el període del qual ja en tenim documentació gràfica de manera contínua, cosa que va propiciar la idea de fer una exposició fotogràfica des de Lluís Cruella, un dels firmants de la sol·licitud de l'Ajuntament, passant per Pascual fins als actuals Franco i Carbó. Estes imatges ens donaven una idea de l'evolució, del canvi que ha sofert la ciutat en aquest lapse de temps.

MINISTERIO DE LA GOBERNACION

REAL DECRETO

En consideracion á los gloriosos hechos que registra en su historia la villa de Morella, y muy especialmente a los méritos contraídos por sus habitantes durante la última guerra civil,

Vengo en concederle el título de Ciudad.

Dado en Palacio á catorce de Febrero de mil ochocientos setenta y ocho.

ALFONSO

El ministro de la Gobernación

Francisco Romero y Robledo

GACETA DE MADRID. AÑO CCVII. Núm. 47. Sábado 16 de Febrero de 1878. Tomo I - Página 590

Excmo Sor.

Los que suscriben, componentes el Ayuntamiento constitucional de esta villa de Morella, en la provincia de castellón, interpretando las aspiraciones de la generalidad de sus vecinos á V. E. tienen el honor de esponer: las circunstancias anormales que desde tres años han constituido al Maestrazgo en teatro de guerra civil, dominandole casi por completo, merced a sus incautos moradores, los secuaces de un partido que murió en Vergara, porque formaba conocido contraste con las ideas y progresos conquistados en el siglo presente; las circunstancias, dicen, especialmente anormales de esta comarca, han demostrado una vez mas que Morella, perla sumamente codiciada por los secuaces del absolutismo, si bien en otro periodo fue convertida en cuna de la guerra civil por autoridades ilusas, y algun fanatico habitante, que ciertamente pagaron sus extravios de una manera tremenda, ha daod pruebas evidentes de lealtad al gobierno constituido y en particular á la Monarquia Constitucional legítima de S. M. D. Alfonso 12: y es que la idea de libertad, que és idéntica á la de civilizacion, se ha abierto ancho camino aun en los países que para aquella se habian manifestado mas refractarios. La conducta de los Morellanos sin distincion de clases, en los dos sitios puestos por los carlistas, és digna de la alta consideracion de V. E. Cuanto los dignisimos Gobernadores han exigido del vecindario, ora anticipos de gran-

des sumas para el sostenimiento de las tropas de la guarnicion, ora para el auxilio del hospital civico-militar, casi abandonado por la Administracion, ora prestaciones personales para pliegos, bagages y obras de fortificacion, á todo ha correspondido pronto y eficazmente sin reparar en sacrificios por mas cosotosos que fueran: En una palabra los dos sitios experimentados en epoca reciente han constituido la piedra de toque para poner en evidencia que Morella es siempre fiel y esta pronta al sacrificio por las libertades patrias adquiridas con el inestimable precio de la sangre de los mejores españoles.

El primero de los asedios duro desde 26 de Octubre a 27 de Noviembre de 1873, y el 2º desde 19 de Abril á 28 de Junio del año actual: durante aquel todos tuvieron que prestar servicios permanentes, puesto que los rebeldes, á la sazón neciamente envalentonados por creerse potentes para rechazar las columnas del Ejército, y abrir brecha con trabajo de zapa, como lo intentaron por el acueducto, no cesaban de molestar día y noche con la idea de rendir la guarnicion por el cansancio. Todo fue ineficaz ante el valor y decision de los Morellanos.

No menos arriesgado y peligroso fue el segundo sitio, por cuanto habiendo aumentado notoriamente los rebeldes y recibido cierta organizacion, se atrevian acercarse hasta los puntos, que ocupaban las avanzadas, y varias veces hubo necesidad de salir la guarnicion al frente del dignisimo Gobernador D. Manuel Plasencia para rechazarles, como lo consiguio hacien-

doles diferentes bajas. En resumen: el pueblo de Morella y su guarnicion se han hecho dignos del aprecio publico, por su levantado y patriotico comportamiento durante las circunstancias de la guerra, que con aplauso general queda terminada en el Maestrazgo.

Por lo mismo, la Municipalidad se atreve a proponer á V. E. la de acuñar una medalla conmemorativa al heroismo de la guarnicion, voluntarios, y empleados civiles en los dos sitios; y la de elevar esta villa á la categoria de Ciudad, ya que esta en el animo de muchos el haberse hecho acreedora á semejante distincion por los servicios del vecindario, la importancia de su fortaleza, y porque sus habitantes han demostrado una vez mas su resuelta adhesion á la Monarquia legitima constitucional de D. Alfonso 12, (q.D.g.). No dudan que asi lo resolvera V. E. en su elevado talento, para que en adelante sea esta localidad ejemplo a otras poblaciones.

Morella, 5 de Setiembre de 1875

El Alcalde: Manuel Aguilar. El Teniente 1º: Antonio Adell. El teniente 2º: José Llisterri. El sindico: Luis Cruella. El Sindico suplente: Joaquin Ferreres. El Regidor: Vicente Orti. Y por los regidores D. Vicente Querol, D. Remigio Querol y D. Bautista Milian que no saben escribir y p. A. d. A. El Secretario: Miguel Gonzalez.

Exmo. S^{or}. Ministro de la Gobernacion

En aquesta exposició a l'ajuntament es van afegir també altres elements distintius o eminents de la població. Era la primera vegada que s'exposava en públic el nou escut de la ciutat recentment homologat i oficialitzat. També figurava la senyera actual de la ciutat i el fragment socarrimat que es conserva de l'anterior.

Entre les obres d'art hi havia les sargues, de Torner., fetes inicialment per a tapar l'orgue antic de l'arxiprestal, que després van estar a l'interior de les portes de la capella dels Desemparats al vestíbul de l'hospital i que ara, degudament restaurades, presideixen normalment el saló de plens de l'Ajuntament.

Un altre dels elements eren unes portes que tapaven l'altaret que hi havia a la finestra del saló de plens que dona a la costa, on es deia missa per als presos, que pujaven per una trampa situada al final de la sala de davant de l'actual despatx de l'alcalde.

Es tracta de dues portes barroques daurades amb vuit quadres: quatre que donen a la cara de dins del altar (que serien les visibles quan l'altar està obert) i quatre més que donen a la part de fora, que quedarien a la vista quan l'altaret està tancat.

Als quadres de la part de dins estan representats quatre sants: a un cantó, Sant Miquel a dalt i Sant Pere a la part baixa i a l'altra porta, Sant Vicent a baix i, probablement, Sant Julià a la part de dalt, tots dos patrons de la ciutat.

La part de fora de les portes està també decorada amb quatre quadres, més deteriorats que els de la part interior. Caldria fer la restauració i neteja per comprovar si fan referència a la conquesta de Morella i a les gestes dels terços morellans, com pareixen indicar els elements figuratius.

Un altre dels elements importants de l'exposició és la creu de terme que hi havia al creuament del camí de Xiva i el camí d'Aragó, propet de l'ermita de Sant Llätzer i Santa Llúcia, que darrerament va estar a la punta de la calçada del portal de Sant Miquel.

Cal fer unes consideracions respecte a una de les figuracions que apareixen al peu, a la part posterior, on es veuen tres figures: la central amb mitra, la de la dreta amb corona reial d'Aragó i la de l'esquerra amb aurèola de sant. Una de les interpretacions que s'havien fet sobre aquesta figuració, que donava nom a la creu com la de les testes coronades, era que els tres personatges representaven al Papa Luna (Benet XIII), el Rei Ferran I i Sant Vicent.

D'entrada, per mantenir aquesta explicació s'haurie d'aclarir per què la figuració del papa és amb mitra i no amb tiara. Pel que fa al personatge de la part esquerra, dubtem molt que pugue ser St. Vicent. És una persona amb els cabells molt llargs, cosa que no consona amb un frare que portava tonsura (de *tondere*, xollar). La vestimenta del personatge tampoc no té res a veure amb l'hàbit dominicà. En tercer lloc, es podria dir que es tracta d'un personatge femení, cosa que ens podria portar a la representació de Sta. Llúcia, que és on es trobava la creu. Són tot opinions i comentaris revisables i controvertibles. El millor seria que poguérem trobar algun document de la seua construcció per poder aclarir-ne com cal la descripció.

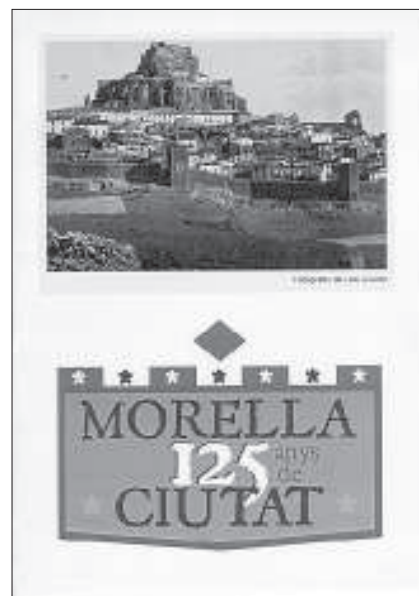
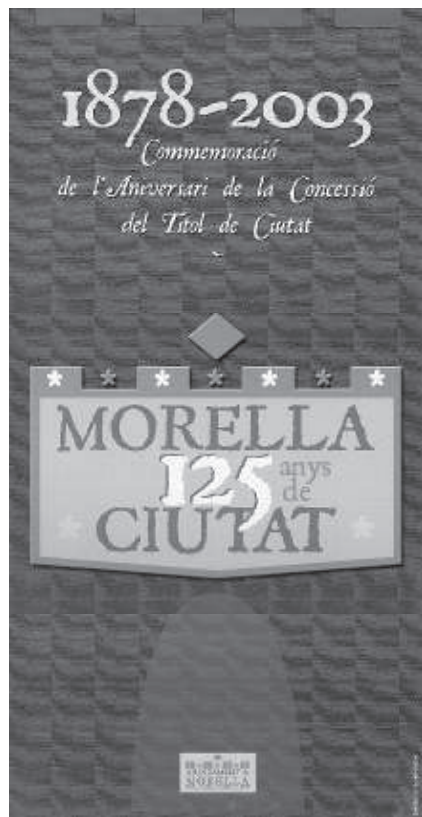
Documents

La documentació recopilada per a l'ocasió és escassa. Els pocs documents disponibles es van publicar en un fulletó que es va repartir el dia de la inauguració de l'exposició, 15 de febrer a migdia.

El quadernet comença amb un ban commemoratiu de l'alcalde. Segueix la sol·licitud del títol de ciutat que va fer el consistori morellà. Segueix a la pàgina esquerra una imatge del escut de la ciutat, recentment rehabilitat legalment, a partir d'un estudi-proposta presentat pel Centre d'Estudis, complementat pels informes de l'heraldista Armand de Fluvià i el Consell d'Heràldica de la Generalitat. A la pàgina següent hi el text de la Gaceta de Madrid del dia 16 de febrer on el Rei Alfons XII fa la concessió del títol. S'afegeixen a continuació els textos de les declaracions de Monument historicoartístic a les murades, el castell i l'arxiprestal en temps de la República (1931) i la declaració de Morella com a conjunt historicoartístic durant la dictadura (1965).

A continuació hi ha les fotografies del quadern que queda del llibre de privilegis de la Vila, actualment a l'arxiu de l'església, manuscrit sobre pergamí, de format gran, concretament queden dos folis. En el quadern hi ha un privilegi sencer que parla de que l'alcaid del castell i el batle de la vila de Morella han de ser dues persones diferents i habitants de la vila. La transcripció i la traducció del privilegi estan també publicades en el fulletó i en este monogràfic.

El quadern acaba amb una fotografia preciosa de Julio Carbó, de la Morella actual, que contrasta amb la fotografia de la portada, de Lluís Cruella, anterior

**Privilegi Alcayt i Batle de la Vila de Morella
haver a esser dues persones
haver a esser habitants de la Vila**

Ioannes Dei gratia rex Aragonum, Valentiae et Maioricarum, Sardinie, Corsice, Comes Barchinone Rosilionis et Ceritanie, Percepto humili expositione facta nobis reverenter pro parte vestri fidelium nostrorum iuratorum et proborum hominum ville et aldearum Morelle qualiter castrum dicte ville quod propter eius situm multum est notabile et insigne ab aliquo citra tempore quasi inhabitatum existit et dirruitur ex eo quod alcaidia dicti castri comissa fuit et comititur sepius extraneis a dicta villa; qui non dictum castrum custodiant et in condirecto teneant sed ut retinentiam pro dicta alcaidia annis singulis contitutam suis valeant applicare usibus, predictum alcaidie officium sibi dare procurant et obtinent: nunquam vel raro facientes residentiam in eodem et taliter regalie et iura nostra in dictis villa et aldeis minuuntur et pereunt.

Eoque baiulie officium quod per se est et per unum retroactis temporibus regi consuevit ab aliquibus citra temporibus per eosdem a dicta villa extraneos simul cum dicta alcaidia ut magis inde salarium extorqueri possint propter importunitatem aut alias obtentum fuit et odie obtinetur, non curantes postea ipsum regere personaliter nech tenere, que omnia ista cessarent inconvenientia sive dampna si dicta alcaidia per se et dicta baiulia per se distinctim et separatim providerent ut fuit factum alias nostrorum predecessorum tempore personis ydoneis dicte ville qui officia ipsa personaliter regerent predictum castrum in habitando continue et in condirecto tenendo et regalias ac iura nostra custodiendo ac pro viribus defendendo.

Tenore presentis carte nostre cunctis temporibus valiture volentes hiis morbis debitam adhibere medelam,

Statuimus providemus ac etiam ordinamus ac vobis dictis iuratis probis hominibus et universitati dictarum ville et aldearum concedimus in privilegium speciale quod de cetero cum per cessum vel decessum Bernardi de Luyano domicelli nunc ex nostra concessione predicta insimul officia obtinentis ad vitam vel alias postea quandocumque officia ipsa vacare contigerit non simul nech uni persone nech aliis preterquam in dicta villa habitatoribus conferantur.

Ita quod vacantibus ipsis officiis per cessum vel decessum Bernardi de Luyano vel alias postea quandocumque et qualitercumque non uni persone sed duobus et non a dicta villa extraneis sed eiusdem ville habitatoribus qui nobis et nostris officiis et successoribus ad hoc videbuntur sufficientes et ydonei conferri habeant et nech per alios nech per modum alium modo per aliquem seu aliquos officia ipsa regi valeant seu exerceri: nech etiam vos dicti iurati probi homines et universitas teneamini nec compelli possitis ad aliter admitendum ad regimen dictorum officiorum aliquem seu aliquos ullo modo: et si forsitam ullis unquam temporibus per oblivionem importunitatem aut alia scienter vel ignoranter per nos aut successores nostros contrarium fieret non valeat ipso facto ymo viribus penitus et effectu careat et absque aliqua revocatione expressa presentis edicti vigore censeatur penitus revocatum.

Mandantes per eandem expresse de certa sciencia pro prima et secunda iussionibus gubernatori regni Valentie vel eius locumtenenti ceterisque universis et singulis officialibus et subditis nostris presentibus et futuris ad quos hoc valeat quomodolibet expectare quatenus statutum provisionem et odinationem huiusmodi et alia omnia et singula in presenti nostro privilegio contenta et expecificata firmiter teneant et observent et faciant ab omnibus inviolabiliter observari et non contraveniant nech aliquem contravenire permittant aliqua ratione seu causa.

Quicumque autem ausu ductus temerario contra promissa vel eorum aliqua facere seu venire presumpserit iram et indignationem nostram ac penam mille morabatorum auri nostro erario irremissibiliter aplicandorum se noverit absque aliquo remedio incursum dampno et iniuria illatis primitus et plenarie restitutus.

In cuius rei testimonium hanc fieri et sigillo magestatis nostre in pendentii iussimus comuniri.

Datum Valentie X die ianuarii anno a Nativitate Domini M CCC XC III, Regnique nostri septimo.

Sig+num Iohannis Dei gratia rex Aragonum etc.

Rex Iohanes.

Testes etc.

Signum mei Bernardi...

Nos, Joa, rei d'Aragó, de València, de Mallorca, de Còrsega i Sardenya, comte de Barcelona, del Rosselló i de la Cerdanya, Assabentat per la humil exposició feta respectuosament a nosaltres de part vostra, fidels nostres jurats i prohoms de la vila i aldees de Morella, en el sentit que el castell de dita vila, el qual per la seua situació és molt important i famós, des de fa un temps està deshabitat i caient pel fet que l'alcaidia del dit castell es va encomanar (confiar) i s'encomana molt sovint a persones forasteres a la dita vila, les quals no el custodien com a tal castell ni el tenen en condret (gestió), sino que intenten aplicar als seus interessos la reserva constituïda tots els anys per a dita alcaidia, procuren fer-se atribuir el dit ofici d'alcait i l'obtenen, sense tenir mai o quai mai la residència en el castell i d'eixa forma les regalies i els nostres drets en les dites vila i aldees minven i desapareixen. De la mateixa forma l'ofici de batle que ja té entitat i va acostumar a ser regit per una persona en temps anteriors, d'un temps ençà ha estat aconseguït i avui en dia es obtingut juntament amb la dita alcaidia per desconsideració o altres raons per tal de poder tenir major salari, pels mateixos forasters a la vila, sense tenir compte de regir-lo o de tenir-lo personalment.

Tots aquests inconvenients o danys s'acabarien si es fere provissió de la dita alcaidia per si i de la batlia per si de forma separada i distinta, com es va fer en temps dels nostres predecessors, per persones honrades (solvents) de la dita vila, que regien els oficis (càrrecs) personalment habitant i gestionant contínuament el dit castell, custodiant les regalies i els nostres drets i defensant-lo en la mesura del possible.

Amb el contingut de la nostra carta, per tots temps valedora, volent administrar la medicina adequada a aquestes malalties, establim, proveïm, ordenem i concedim a vosaltres els dits jurats, prohoms i a tot el poble de les dites viles i aldees com a privilegi especial que, d'ara en avant, quan per cessament (renúncia) o mort de Bernat de Juià, donzell, que té per concessió nostra els dos càrrecs de per vida, queden vacants no s'assignen junts, ni a una sola persona, ni a ningú que no sigui habitador de dita vila.

De forma que, estant vacants estos càrrecs per renúncia o mort de Bernat de Juià o posteriorment en qualsevol temps o de qualsevol altra manera, no s'hagen de donar a una sola persona sinó a dues, ni a forasters sinó a habitants de ella, que ens pareixeran adients i idonis per a tals càrrecs a nosaltres i als nostres successors, i que dits càrrecs no puguen ser regits o exercits per altres ni d'altra forma per algú o alguns, i que tampoc estiguen obligats ni puguen ser forçats vosaltres, els dits jurats prohoms i tot el poble, altrament a admetre algú o alguns al govern dels dits càrrecs de cap manera, i si per casualitat en algun moment per oblit, desconsideració o altra cosa conscientment o sense saber-ho es fere el contrari per nosaltres o els nostres successors, que no valgue de bon principi, és més, que no tingue cap força ni efectivitat sense cap revocació expressa i es considere absolutament revocat per la força del present edicte.

Manem per la dita carta expressament i conscient per primera i segona ordre al governador del Regne de València o el seu lloctinent i a tots i cadascun dels altres oficials i súbdits nostres que ara són i amb el temps seran als quals pugue correspondre tot això de qualsevol manera, que mantinguen fermament, observen i facen observar a tots de forma inquebrantable l'estatut, provissió, ordenament i totes i cadascuna de les disposicions contingudes i especificades en el present privilegi nostre i que no les contravinguen ni permetisquen que algu les contravingue per cap causa ni raó.

Qualsevol, doncs, que portat per una gosadia temerària, intentare actuar en contra de les dites coses o alguna d'elles, ha de saber que incurrirà en la nostra ira i indignació i en pena de mil morabatins d'or aplicables al nostre erari, després d'haver restituit el dany i l'ofensa causats.

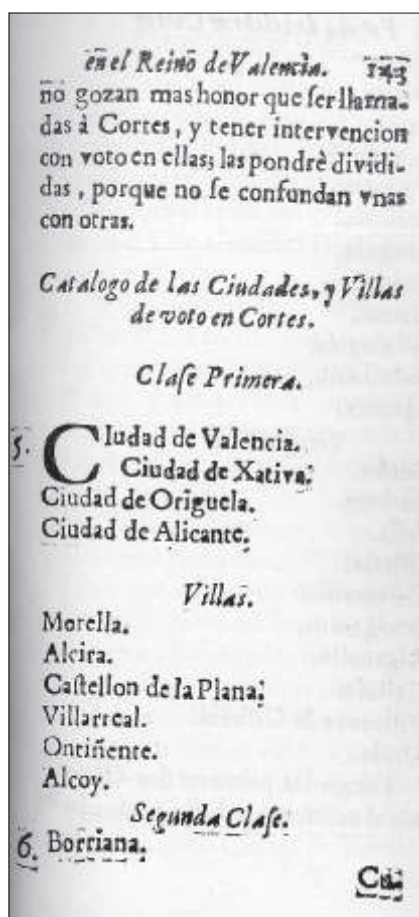
En testimoni de tot això hem manat fer la present i refermar-la amb el segell penjat de nostra Magestat.

Dat a València el dia 10 de gener de l'any de la Nativitat del Senyor mil tres-cents noranta-tres, setè del nostre regnat Sig+ne de Joan per la gràcia de Déu Rei d'Aragó etc.

El Rei Joan

Testimonis etc.

Signe de mi Bernat...

a 1874, on encara es pot veure molt bé el campanar del convent de Sant Francesc, abans de que els militars el trobaren molest per a l'artilleria

Primera vila del Regne

Fa quasi mil anys Morella ja era disputada, i per tant important, pels reis musulmans i cristians i a l'altra part de la península Alfons X ja en parlava a les seues *Cantigas*.

En temps forals, a les Corts, l'ordre per a totes les actuacions del braç reial era: primer la ciutat de València, que tenia cinc vots, i després les altres ciutats: primer Pere IV va fer ciutat a Xàtiva per ser-li fidel a la guerra de la Unió i, més tard ens van passar davant Oriola i Alacant en esdevenir ciutats. Després ja venien les viles, i Morella era sempre la primera vila del regne, i com a tal es comportava a l'hora de ser convocada, firmar les actes, a l'hora d'eixir retratats als quadres i suposem que en l'assumpte de la reverència i protocol. La seguien les altres viles en ordre canviant, però més o menys Sagunt, Alzira, Castelló de la Plana de Borriana, Cullera, Lliria, Vila-real, Ontinyent, Bocairrent, Alcoi o Borriana i un llarg etcètera.

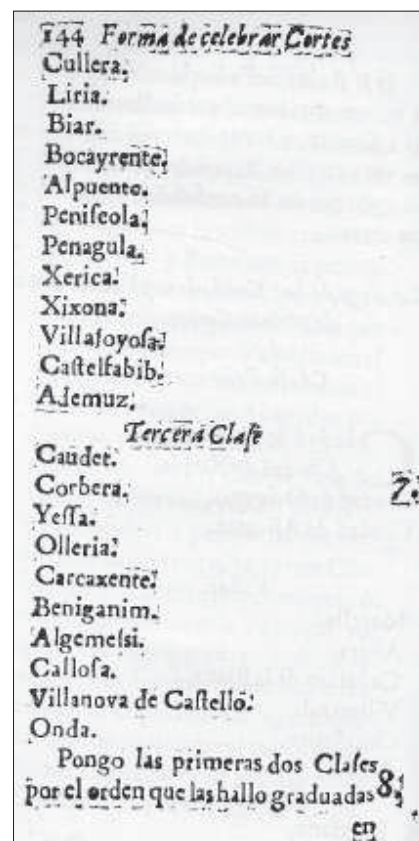
En la il·lustració trobem l'ordre tal com està en un manual de celebració de corts del XVII. Esta preminència estave

molt clara en la mentalitat de les autoritats morellanes de l'època que ho esgrimeixen com a argument per intentar evitar la separació de les aldees en 1672: «es necesario que los de las Aldeas sigan siendo súbditos de la Villa para conservarse como es necesario como la primera villa de voto en Cortes».

A l'hora de contribuir només la superava València, i alguna ciutat en algun moment, encara que s'inclouïa tot el Terme General, com hem dit.: l'actual comarca dels Ports. A l'edat mitjana era un importantíssim nucli tèxtil que atreïa molta gent, com els darrers càtars fugits de la repressió inquisitorial al nord dels Pirineus. El comerç internacional de la llana va obligar a expandir les murades fins als límits actuals.

La gran quantitat de privilegis reials i els successius conflictes bèl·lics o institucionals demostren la importància de la vila. Entre els privilegis caldria destacar els que ordenaven resoldre molts litigis ací, sense haver d'anar a València pel civil ni a Tortosa per l'eclesiàstic.

El primer conflicte per la possessió de la vila va ser entre el conqueridor Blasco d'Alagó i Jaume I, que no es va resoldre fins a la mort del noble aragonés de resultes d'una guerra entre ells sobre 1240. Entre 1261 i 1278 tant els valencians com els aragonesos pretenien que fóra una part del seu regne, encara que la documentació confirma que encara estàvem a l'Aragó.

El conflicte més rellevant va ser l'existència del morellà Francesc de Vinatea al rei Alfons el Benigne de respectar els furs i mantenir les principals ciutats i viles en mans de la corona, entre elles Morella, front a les pretensions de la seua esposa castellana, la reina Leonor, resolta amb aquella resposta tan significativa del rei: *Reina! Reina! El nostre poble és franc e no és així subjugat com és lo poble de Castilla!* Des d'aquell acte d'afirmació els reis es van prohibir a ells mateixos separar Morella de la corona.

Situada al centre geogràfic de la corona catalanoaragonesa, sempre ha estat capital d'un ampli territori, que econòmicament depassa els límits jurisdiccionals, pol d'atracció d'artesans i artistes. Després del Decret de Nova Planta i fins l'aparició de les províncies liberals, Morella era el cap d'un corregiment que aplegava tot l'interior nord del País Valencià des de Fredes fins a prop de Sogorb.

Morella no tenia títol però exercia de ciutat. D'aquells temps es mostren algunes peces singulars del patrimoni municipal.

125 anys de ciutat

El 14 de febrer de 1878 el rei Alfons XII va concedir a Morella el títol de ciutat. El decret es concedia per la resistència de la Morella liberal als setges carlins durant la tercera guerra carlista. Segurament es volia oblidar la capitalitat carlista a la primera guerra i ajudava que el general Cabrera haguera reconegut Alfons com a rei legítim l'any de la petició municipal (1875), poc abans de morir, el 1877. La presència de partides carlistes va propiciar que fins el 1876, fórem la capital de la província militar de Castelló.

Aparentment, la Morella de fa 125 anys estava en un moment immillorable: superava els 7000 habitants, la comarca estava al seu màxim poblacional i era el principal nucli industrial entre el camp de Tarragona i València. Però estava tocada de mort. Mentre altres viles llaneres com Sabadell (ciutat des de 1877, un any abans) es preparaven per a créixer, les carlinades impedièren el comerç i la comarca valenciana més industrial del segle XVIII ha resultat la menys industrial al segle XXI. Estàvem en un possible enlairament però va ser un punt d'inflexió cap avall.

En l'època de la concessió reial s'intentava allargar el ferrocarril que s'estava construint de Saragossa al Baix

Aragó per unir Madrid amb l'important port de Vinaròs passant per la vall del Bergantes, però el projecte va fracassar i això va restar competitivitat al comerç del nostre tèxtil. L'electricitat arribà prompte, l'any 1903:

*Morella ya no es Morella
que es una grande ciudad.
Han quitado los faroles
y han puesto electricidad.*

L'empobriment del camperolat al XIX i l'enfonsament del tèxtil al XX -crisi d'entreguerres, entrada al mercat comú- ha obligat la gent a emigrar. Les dues colònies o associacions d'emigrants ja són centenàries. La ciutat conserva la seua primàcia ramadera amb una fira de gran renom i lidera el turisme d'interior amb un milió de visitants anuals.

El títol de ciutat no ha impedit la pèrdua d'algunes atribucions de capitalitat però resulta sorprenent per alguns que, amb menys de 3000 habitants i amb una densitat de població com la del Sudan (7 hab/km²), encara conserve prou fun-

cions urbanes, especialment les que no depenen de l'administració.

Morella tenia 7190 habitants i es podia comparar amb altres viles importants: era més gran que Sagunt (6287) o Onda (5465), el doble que Sant Mateu o Albocàsser, i aproximadament com Dénia, Sogorb, La Vall d'Uixó, Cocentaina o Benicarló que estaven sobre els 7 o 8 mil habitants. Llíria, Vinaròs o Gandia en tenien algun més, sobre els nou mil. València tenia 165.466 habitants i Castelló 23.393, és a dir només era poc més de tres vegades més gran que Morella. Ara la desproporció és molt major.

La comparació amb una altra vila llaanera, Sabadell, ens pot ser interessant: En aquella època estave sobre els quinze mil habitants (només el doble que Morella) i no tenia ni partit judicial: depenia dels eters rivals de Terrassa. Això sí, tenia ferrocarril des de 1855. Quan l'ajuntament demana el títol (1875) Morella era la capital de la província de

Castelló en la part militar i el general Cabrera reconeixia Alfons com a rei legítim. En aquells moments s'estaven fent els principals ferrocarrils. Feia deu anys que passava el tren per la costa i s'estava construint el de Saragossa al Baix Aragó, que alguns projectes allargaven fins al port de Vinaròs (el més important entre València i Salou) passant pel Bergantes però no es van acabar fent. També s'estava construint el Col.legi (1881).

El rei Alfons XII i el seu fill Alfons XIII van donar bastants títols i honors, que era una de les prerrogatives que els atorgava la Constitució de 1876. Segons l'art. 54.8 era facultat del monarca *conferir los empleos civiles y conceder honores y distinciones de todas clases, con arreglo a las leyes*. Va fer unes quantes ciutats, bàsicament per mèrits de guerra o sobretot pel seu creixement econòmic.

1875 Sagunt, lloc del pronunciament on es va proclamar el rei.

1876 Chiclana: *Importante desarrollo de la industria vinícola*.

1876 Vejer de la Frontera, *por el crecimiento demográfico y el importante avance de su actividad agrícola*.

1877 Sabadell: indústria tèxtil.

1878 Morella: segons el decret per la resistència als setges carlins durant la tercera guerra carlista, encara que no cal oblidar que era la principal ciutat industrial entre Reus i València.

1879 Jimena de la Frontera.

1881 Alacant "*Ciudad Heroica*" *por sus ilustres antecedentes y por su acreditada y constante adhesión a la monarquía*.

1895 La Bañeza Augment població progrés agricultura i comerç.

1903 Cenicero *Gran espíritu humanitario demostrado por sus habitantes*.

1916 Chinchón: tenia 4000 hab.

1925 Puertollano.

1926 L'Hospitalet de Llobregat: amb només 12.000 habitants.

El temps ens dirà quina és l'evolució de la nostra comarca i si Morella recuperarà el segle XXI les funcions urbanes que ha perdut al XX. Per això cal, no només una voluntat política d'afavorir la comarca, sino d'aprofitar els recursos que poden retornar una certa centralitat a Morella: Comunicacions dignes per a tornar a estar al centre de la Corona d'Aragó i una aposta seriosa per la cultura com a lloc de centralitat geogràfica i mental dins l'àmbit cultural catalanòfon.